

Jure Gašparič

KNEZ EULENBURG NA LJUBLJANSKEM DVORU¹

Afera nesojenega ljubljanskega župana Antona Peska

Nedeljsko jutro, štiriindvajsetega aprila 1921, za gospoda Antona Peska iz Ljubljane gotovo ni moglo biti prijetno. Tega dne je ob jutranji kavi v dnevniku Jutro prebral članek z naslovnice, ki njemu, načelniku finančne institucije, imenovane Jugoslovanski kreditni zavod (JKZ), očita »brezvestno gospodarstvo z zaupanim denarjem«². Bojda so že nekaj dni krožile po mestu podobne govorice, resnice željni Jutrovi časnikarji pa so se na pobudo svojih »čitateljev« in interesentov odločili zadevo natančneje ogledati. Ugotovili so sledeče: »Jugoslovanski kreditni zavod služi kot privatna banka gospodu Pesku za njegove špekulacije in podjetja ter kot vzdrževalni zavod za narodno-socijalno stranko.«³ Posloval naj bi nesolidno in v nasprotju z uveljavljeno bančno prakso; le ena desetina terjatev zavoda naj bi bila ustrezno zavarovana. Časnik Jutro je tudi trdil, da je gospod Pesek sam največji dolžnik JKZ-ja, dolgoval naj bi mu 4.456.000 kron. Od tega je menda namenil več kot milijon kron svojemu časopisu Jugoslavija za pokritje deficitov, za potrebe svoje tiskarne pa si je sposodil več kot dva milijona kron. Prav tako naj bi 600.000 kron dolgovalo JKZ-ju njegovo

špekulativno podjetje, ki se je domnevno ukvarjalo s premogovništvom. In še najbolj osupljiva vest; za popravilo lastne hiše si je namenil neomejen kredit ter do sedaj iz tega naslova črpal 300.000 kron. Nadalje naj bi kot visoki funkcionar Narodno socialistične stranke (NSS) slednji za potrebe volitev v konstituanto posodil 380.000 kron. Jamstva za vse navedene zneske so bila ali delna ali pa jih sploh ni bilo. Skupno z milijonom, ki so ga dolgovali njegovi prijatelji iz vodstva zavoda, so se »grehi« gospoda Peska približali meji šestih milijonov kron. Ostali člani⁴ zavoda so imeli izposojenih le 800.000 kron!⁵

Avgust Tosti, bančni strokovnjak in ravnatelj velike banke - Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo v obravnavanem obdobju, je podal jasno pravilo o kreditni politiki hranilnic v prvi Jugoslaviji. »Pri vseh posojilnih poslih velja tedaj

¹ Knez Eulenbourg je bil zaupnik nemškega cesarja Viljema. Hudo je škodoval nemškemu dvoru, saj so mu sodno dokazali nemoralne zveze. Jugoslavija, 30. 8. 1921, s. 2.

² Jutro. Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (dalje Jutro), 24. 4. 1921, s. 1.

³ Jutro, 24. 4. 1921, s. 1.

⁴ JKZ je bil ustanovljen po združnem zakonu kot kreditna zadruga, torej je servisiral samo svoje člane. Kdor je hotel pri zadrugi posojilo, se je moral varjo včlaniti in prispevati delež v kapital zavoda. Ustanovitev kreditne zadruge je bila tako poceni in elegantna rešitev, s pomočjo katere je bilo mogoče ustanoviti banko, a se hkrati izogniti napornemu zbiranju potrebnega delniškega kapitala za bančno d. d. Namen zadrug je bil zato seveda drugačen kot so bili cilji bank, stremeti k dobičku. Zadruge so oskrbovale slovenski živelj s poceni denarjem na temelju vzajemnosti in pri tem odigrale izjemno vlogo. Prim. Žarko Lazarevič-Jože Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva, Združenje bank Slovenije, Ljubljana 2000, s. 26-30 in 149-154.

⁵ Jutro, 24. 4. 1921, s. 1.

*načelo, da je treba predvsem paziti na varnost naložb.*⁶ Podobno kot hranilnice tudi kreditne zadruge niso imele lastne glavnice. Za vložena sredstva so jamčila le z rezervnimi skladi in svojo kreditno politiko, ki je temeljila na popolni varnosti poslovanja. Če so torej bili očitki časnika Jutro resnični, je gospod Pesek kršil osnovna načela poslovne politike denarnega zavoda. Jutrovci so odigrali častno vlogo, saj so s svojo objavo preprečili, da bi potencialni novi vlagatelji investirali v zavod s tako dvomljivim portfeljem in posledično morda izgubili svoje prihranke.

Še isti popoldan (24. aprila) je Anton Pesek na obtožbe reagiral. Po mestu je dal nabiti letake, kjer je naznanjal: »*Jutro*' je priobčilo danes na g. Peska in Jugoslovanski kreditni zavod nesramen napad, ki je od konca do kraja zlagan. Jutri izide posebna izdaja *Jugoslavije*, ki bo razkrinkala ta ostudni volilni maneuver bankokratov JDS.⁷

Časnik Jugoslavija, sicer v lasti napadanega gospoda Peska, je naslednji dan res postregel z obširnimi pojasnili o domnevnih nepravilnostih, hkrati pa ni skoparil z obtožbami na račun Jutra. Preletimo še njihovo plat cele zgodbe. Posebno ponedeljkovo Jugoslavijo je na prvi strani začel članek o domnevnem sistematičnem napadu, ki se je zadnje dni vršil na JKZ. Premišljeno lansirane govorice bi naj omajale zaupanje v zavod, vlagatelji bi pričeli dvigovati svoje vloge ter tako spravili izplačevalca (JKZ) v likvidnostne težave. In čeprav so vlagatelji res množično prihajali po svoje vloge ter dvignili skupaj preko dva milijona kron, zavod ni zašel v težave, »...ker stoji *Jugosl. kreditni zavod*' na bolj trdnih nogah kot pa marsikatera banka.⁸ Ko se torej ta načrt ni posrečil, je novi udarec pripravilo Jutro z objavo svojega članka. »*In zakaj so hoteli to doseči? 'Jutro' piše samo, da je g. Pesek steber Nar. socij. stranke. In ta steber so hoteli omajati ali celo podreti, da bi se zrušila stranka, ki jim že rase čez glavo.*⁹

»Vsi na bojišče, vsi na volišče, da stremo pohlepnemu lažiliberalnemu zmaju glavo.«¹⁰

Izvajalci protipeskovske kampanje so seveda bili znani; dovolj zgovorno je že dejstvo, da je napade vršil časnik Jutro, ki je veljal za glasilo mladine liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS). Tudi motiv je bil jasan – v torek, 26. aprila 1921, so se odvijale občinske volitve¹¹, na katerih so liberalni misli naklonjeni volivci nihali med JDS in NSS. Prav zato je, domneva Jugoslavija, bil Jutrov članek objavljen v nedeljo pred torkovimi volitvami, saj ob ponedeljkih Jugoslavija ni izhajala in zato ne bi bilo priložnosti za demantiranje Jutrovih vesti. Kajti, kakor je bilo poudarjeno že prejšnji dan na letaku, nič od tega, kar trdi Jutro, naj ne bi bilo res. Pa tudi če bi bilo, to ne bi bilo strašno, saj se je cenilo premoženje gospoda Peska na 15 do 20 milijonov kron, ne všteti dnevnika Jugoslavija. V članku je pojasnjen tudi globlji motiv, zaradi katerega se JDS krčevito oprijema ljubljanskega magistrata, kjer je imela v tedanjem trenutku absolutno večino. Finančna ustanova ljubljanske občine – Mestna hranilnica ljubljanska, je imela preko 200 milijonov kron vlog. Večino teh sredstev pa je imela plasiranih (prav tako v nasprotju z običajno poslovno prakso hranilnic) pri dveh komercialnih bankah, Ljubljanski kreditni banki in Jadranski banki, ki ju je upravljal jedeesarska »bankokratska klika«. Sporna pri tem je predvsem obrestna mera, saj je znašala borih 3,5%.¹² Sklep je jasan: JDS je na račun svojih pozicij v ljubljanski občini oskrbovala »svoje« banke s poceni kapitalom. In prav to bomo preprečili, je pozivala Jugoslavija, če bomo šli na volitve in porazili »lažiliberalce«.¹³

Pri svojem pisanju se je Jutro sklicevalo na uradno revizijo JKZ-ja, ki jo je opravil združni revizor Miško Reicher. Rezultati le-te bi naj bili

¹⁰ Jugoslavija, 25. 4. 1921, s. 1.

¹¹ Gre za prve občinske volitve v Ljubljani po koncu svetovne vojne. Vasilij Melik, Politična slika Ravniharjevega časa, v: Vladimir Ravnihar, Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja, ur. J. Cvirni - V. Melik - D. Nečak, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete – zbirka Historia, Ljubljana 1997 (dalje: Ravnihar, Mojega življenja pot...), s. 14.

¹² Hranilnica je obrestovala vloge (lastno pasivo) po 3,0%. Zasluzek pri posojanju denarja je bil torej minimalen. Obe omenjeni banki sta posojali denar po obrestni meri, ki je znašala med 10,0% in 18,0%. Jugoslavija, 25. 4. 1921, s. 1.

¹³ Jugoslavija, 25. 4. 1921, s. 1.

⁶ Avgust Tosti, Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni, Bančni vestnik, Ljubljana 1989, s. 75.

⁷ Jutro, 25. 4. 1921, s. 1.

⁸ Jugoslavija, 25. 4. 1921, s. 1.

⁹ Jugoslavija, 25. 4. 1921, s. 1.

Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko.

Address: _____
City: _____ State: _____ Zip: _____

[illegible]

return.

Vaupotičeva izpoved je očitno z. Pe-
a razkrila tudi od tega, da posrta s

porazni; revizijsko poročilo vsebuje vse prej našteje nepravilnosti.¹⁴ Jugoslavija je odgovarjala, da je gospod Reicher prišel vohunit za JDS ter da je njegovo revizijsko poročilo sporno. Zoper slednjega so vložili protest, kjer g. Reicherju očitajo vrsto nepravilnosti v postopku revidiranja.¹⁵ V naslednjih dneh ni nobena stran predložila kakega novega argumenta. Razvnela se je tedaj že povolilni boj. Jutro je poudarjalo Peskovo »gospodarsko in moralčno agonijo« in udarjalo po NSS¹⁶, Jugoslavija pa je še naprej opletala z domnevno neresničnim revizijskim poročilom JKZ-ja.¹⁷ Pozornost pa pritegne ne nepomembna malenkost, da Jugoslavija dejansko nikjer ni izpodbijala zgoraj omenjenih zneskov¹⁸, vse pripombe so bile procesne narave. Morda je še najbolj na mestu komentar Jutru tedaj še bližnjega Slovenskega naroda, ki pravi: »G. Pesek, bankar NSS, je danes v svojem glasilu ponatisnil protest, ki ga je baje poslal sodišču proti reviziji njegovega denarnega zavoda. Da bi bila slika popolna, pa bi bilo mnogo, mnogo umestnejše, ako bi g. Pesek predvsem ponatisnil revizijsko poročilo samo, ki jo ima v rokah.«¹⁹

V obeh časnikih so priobčili svoje videnje problematike tudi gospodarski strokovnjaki. Pri Jutru so svarili pred nemobilno naloženimi sredstvi JKZ-ja, kar je posledično povzročilo likvidnostne težave. Da je gospod Pesek lahko še naprej brez težav izplačeval vloge, je moral namreč najeti dva bančna kredita ter zanj zastaviti svoje nepremično premoženje. Njegov denarni zavod se je prelevil v popolnoma pasivnega bančnega dolžnika.²⁰ Jugoslavijin komentator pa je, nasprotno, prikazoval, kako imajo celo najsolidnejši zavodi za izplačila na voljo le eno do dve desetini pri njih naloženih sredstev. Teo-

retično je bilo z naskoki vlagateljev mogoče uničiti prav vsak denarni zavod.²¹ Temu strokovnjaku »iz bančnih krogov« lahko očitamo najmanj to, da je pri zagotavljanju likvidnosti denarne ustanove ključnega pomen celoten bančni portfelj, torej tudi ostalih osem ali devet desetih sredstev. Če so le-ta mobilna in če se pri neki vsoti ročnost posojil pokriva z ročnostjo vlog, je zavod likviden in ga navali vlagateljev ne morejo destabilizirati.

Dan po volitvah, 27. aprila 1921, so objavili časniki rezultate. JDS je ostala v Ljubljani relativno najmočnejša stranka, osvojila je 36,53% glasov (18 mandatov v občinskem svetu od 48). Tretjevrščena NSS Antona Peska je dobila 17,24% glasov (8 mandatov).²² Liberalni kandidat za župana dr. Karel Triller bi tako potreboval za izvolitev v občinskem svetu še 7 glasov. A namesto tega so se združile vse ostale stranke z levega in desnega političnega pola (od katolikov do socialistov) ter uspele s svojim kandidatom.²³ Novi ljubljanski župan je postal gospod Anton Pesek, podžupan pa dr. Ljudevit Perič (socialni demokrat)! Volilna aritmetika se je torej glasila: (SLS+NSS+JSDS+komunisti)>(JDS+SKS).²⁴

Kdo je gospod Anton Pesek?

Mož, ki je v Ljubljani resno ogrožal liberalno prevlado, se je rodil 3. junija 1879 v Dražencih pri Hajdini poleg Ptuja. V Mariboru je končal učiteljske in nato služboval kot učitelj v Narapljah v Halozah in v Št. Rupertu pri Velikovcu, na šoli Družbe sv. Cirila in Metoda. 15. septembra 1902 se je oženil z Josipino Urbančič iz Lenarta v Slovenskih goricah, ki mu je rodila šest otrok – štiri dečke in dve deklici.²⁵ Za časa učiteljevanja se je poskušal kot pedagoški pisec in spisal razpravo o izvenšolskem delu učiteljstva Na delo med ljudstvo! (1907) ter vzgojno ljudsko igro Slepa ljubezen (1908).²⁶ Že v Narapljah je začutil svojo podjetniško žilico, saj je tam pričel razvija-

¹⁴ Jutro, 24. 4. 1921, s. 1; 25. 4. 1921, s. 1.

¹⁵ Jugoslavija, 25. 4. 1921, s. 3.

¹⁶ Jutro, 26. 4. 1921, s. 1.

¹⁷ Jugoslavija, 26. 4. 1921, s. 1.

¹⁸ Jugoslavija je v enem izmed odgovorov na Jutrovo pisanje omenila, da naj bi g. Pesek dolgoval »le« 1. 200 000 kron, pa še ta dolg naj bi bil skoraj v celoti povrnil. Jugoslavija, 30. 4. 1921, s. 1. Meseca julija, ko se je odvil II. redni občni zbor JKZ-ja, pa je načelstvo zavoda v dnevniku Jugoslavija navajalo, da so res imeli člani načelstva odobrene kredite, ki pa so bili ustrezno zavarovani, le gospod revizor se naj ne bi potrudil in zahteval dokazil o jamstvu! Hkrati so ves čas poudarjali, kako je zavod uspešno prestopal na val vlagateljev, vendar nikjer niso zanikali jutrovega podatka, da je to storil s pomočjo velikih bančnih kreditov, za katere je nato plačeval obresti. Jugoslavija, 2. 7. 1921, s. 2; Jugoslavija, 3. 7. 1921, s. 2.

¹⁹ Slovenski narod, 26. 4. 1921, s. 2-3.

²⁰ Jutro, 29. 4. 1921, s. 3.

²¹ Jugoslavija, 29. 4. 1921, s. 2.

²² Jutro, 27. 4. 1921, s. 1.

²³ Vasilij Melik, Politična slika Ravniharjevega časa, v: Ravnihar, Mojega življenja pot..., s. 14-15.

²⁴ Ravnihar, Mojega življenja pot..., s. 153. Ravnihar napčno navaja, da so bili mandati komunističnih članov občinskega sveta že tedaj razveljavljeni. Stranka samostojnih kmetov je imela le en mandat. Jutro, 27. 4. 1921, s. 2.

²⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Domovinski oddlek, Pesek Anton – zglasevalna pola 24680.

²⁶ Slovenski biografski leksikon, II. knjiga, Zadržna gospodarska banka, Ljubljana 1933 (dalje: SBL/II), s. 313.

Sodba

Ptobj, 26. septembra.

Danes ob pol 10. je sodnik Rudnik razglasil sodbo v procesu Pesek contra Kaementič. Navzoči so bili Anton Pesek, dr. A. Brumen v zastopstvu dr. J. Kreča ter obtožence J. Kaementič s svojim braniteljem dr. J. Farnovecem. Sodba se glasi:

Jvan Kaementič je krtev, da je v Ptuj 1.) koncem junija t.l. v gostilni Zupančičev z besedami: »Eno pa bo držalo, da je von Hlitenburg« dožlil zasebnega obtožitelja zaničljivih lastnosti, brez navedbe določenih dogodkov, in s tem zasebnega obtožitelja zasmehoval, dalje, da je dne 13. VIII. v gostilni Zupančičev z besedami: da je »vsa res, tvoja ljubica ne bo potrjena za župana«, zasebnega obtožitelja izročil javnemu zasmehovanju;

2.) pri isti priliki z besedami, »da je Segula nekoč sedel na Peskovih kolenih«, dožlil zasebnega obtožitelja nenavnega dejanja, ki bi ga utegnilo v očeh ljudi ponižati.

S tem je zakrivil ad 1.) prestopke zoper varnost časti po čl. 491. k. z. in ad 2.) prestopke po čl. 488. k. z.

In se obsodil po čl. 496. k. z. in 261. na 2000 K domarne globe, v silnaju nezletilosti pa na 10 dni zapora.

Po členu 389. k. pr. r. ima povrnil stroške, ki se tičejo njegove obsodbe. Nasprotno se pa obtoženec po čl. 259. šteje 3.

OPROSTI

od obtožbe, da je v Ptuj

1.) v kavarol »Evropa« v prvi polovici meseca junija t.l. napram priči Francu Ramčaku z besedami:

»Kaj boš to govoril, vi imate Eulenburgovca v Ljubljani za župana«

zasebnega obtožitelja brez navedbe določenih dogodkov na javnem kraju in v pričo več ljudi

dožlil zaničljivih lastnosti, in 2.) da je dne 13. VIII. t.l. v Zupančičevi gostilni z besedami, »da je Segula nekoč poljuboval z zasebnim obtožiteljem« slednjega dožlil

določenega nenavnega dejanja, ki bi ga utegnilo v očeh ljudi ponižati ter da bi bil s tem zakrivil ad 1.) prestopke po čl. 491. in ad 2.) prestopke po čl. 488. k. z.

Zasebni obtožitelj mora trpeti po členu 390. k. pr. r. stroške, ki so zvezani s to oprostitvijo.

Nato je sodnik na kratko ustmeno sporočil svoje

razloge,

zakaj je prišel do prepričanja, kakor je razsodil. Sodnik pravi:

PESEK EULENBURGOVEC V NAGNENJJIH IN DEJANJJIH.

Očitanje eulenburgovstva je očitanje homoseksualnih dejanj. Za takšen prestopke je bilo v zmislu zakona dokazati najmanj dve takšni dejanji tožiteljevi. Ta dokaz se je obtožencu v polni meri posrečil.

Sodišče je smatralo za odločilni izpovedbi priči Flereta in Segule, ki sta potrdila: da imata je zasebni

obtožitelj priznaval svoje homoseksualno nagnenje

in da je

homoseksualno udeleževal.

odnosno skušal udeleževati.

Izpovedbe priči Flereta in Segule soka se podprte z izpovedbami priči Rozbada, Klenovika in Lovrenca.

Protiv izpovedbi priče Rozbada obtožitelj

Pesek sploh ni ugovarjal.

ter je sodišče moralo amatrati izpovedmo te priče za resnično.

Kar se tiče izpovedbe priči Lovrenca in Kleovoska, ti dve izpovedbi ne bi prišli še dalje v poštev, ker je dokaz resnice že po zgoraj imenovanih dveh pričah doprinese; vendar sta pa tudi ti dve priči izpovedali

zelo značilno,

ker potrjuje, da

se je tudi glasom teh dveh izpovedb zasebni obtožitelj udeleževal v homoseksualno

ali pa je skušal udeleževati na alčen način kakor sta potrdila priči Flereta in Segula.

Olede izpovedbe priče Lovrenca je

zlasti značilno.

da je ta priča že pred približno 15 leti pripovedoval neki dogodek napram svoji ženi, ki bi bila tudi zaslišana kot priča, popolnoma enako, kakor slika priča ta dogodek pred sodiščem na daljšem zaslišanju.

Kakor torej rečeno, lo

moral smatrati sodnik za dokazano, da je zasebni obtožitelj zares zagrešil eulenburgovstvo, in da je bil torej upravičen toženčev očitke ad 1.), da imajo v Ljubljani eulenburgovca.

Ad 2.) je oproti tistotako upravičen, ker je po izpovedbi priče Segule dokazano, da ga je zasebni obtožitelj v svojem homoseksualnem nagnenju poljuboval.

Obtoženca pa je bilo obsoditi v točkah t.) in 2.), navedenih v tenorju razsodbe, in sleer zato:

Ad 1.) ker se smatra očitke »Hlitenburg« kot zasmehovanje in v tem silnaju dokaz resnice ni dopusten;

ad 2.) pa, ker se glede očitka, da je S. sedel Pesku na kolenih, dokaz ni posrečil.

Sodnik je dalje utemeljeval, zakaj je odklonil zaslišanje priči, ki jih je predlagal Pesek o svojem splošnem obnašanju: dokazovanje, da je obnašanje zasebnega obtožitelja drugače neoporečno, ni v nobeni zvezi z očitkom eulenburgovstva in z dejanji, ki so po pričah dokazana.

Kar se tiče ugovora zasebnega obtožitelja glede neverodostojnosti priči in zlasti glede splošne trditve, da sq

priče podkupljene.

izjavil sodnik v svojih razlogih: Zasebni obtožitelj je le pavšalno sumničl, da so priče podkupljene. Zasebni obtožitelj je izpovednik skušal trditi, da so priče v tej pravdi podkupljene, končno je pa moral obtožitelj sam priznati, da ne more glede nobenega situacija današnjih izpovedb navesti prav ničesar.

Krškem, leta 1917 pa Hribarjevo (Zvezno) tiskarno v Ljubljani. Ustanovil je tudi lastno založbo. Ob mnogih izdajah velja izpostaviti predvsem dnevnik Jugoslavija, propagatorja idej NSS.²⁸ Izmed Peskovih podjetij je za nas na tem mestu najzanimivejša njegova 'banka' - JKZ. Le-ta je bila ustanovljena kot zadruga na podlagi združne pogodbe z dne 2. 6. 1919. Predsednik načelstva je bil od vsega začetka (pa vse do afere) gospod Anton Pesek. Posojilo zavoda je po združni pogodbi lahko pridobil le član zadruge, za to pa je moral vplačati opravični delež v znesku 200 kron.²⁹ Za poslovanje zavoda je sicer jamčil z desetkratnim zneskom slednjega, kar pa še zmeraj ne zanika že zgoraj nakazanega dejstva, da je bila ustanovitev zadruge najcenejši način, s pomočjo katerega si je lahko skupina posameznikov omislila lastno banko. Šestega junija 1921, ko je bančna afera že izgubila nekaj elana, je gospod Pesek odstopil kot predsedujoči načelstva zavoda.³⁰

Na podlagi povedanega lahko kljub vsemu rečemo, da je zgodba gospoda Peska zgodba o uspehu; učitelj je postal velik podjetnik in pomemben lokalni politik. Vendar je obogatel v relativno kratkem času in tudi zato se Slovenski narod sprašuje: *»...Saj smo ga poznali in njegove razmere pred vojno. Bil je menda res proletarec. V treh ali štirih letih nakopičiti 20 milijonov K, g. Peske, to ne gre normalnim potom. Ne vemo, v koliko so utemeljeni vzkliki, ki so ga pozdravili /.../ iz vrst komunistov, »veriznik, paprika, špeh!« /.../, a to leži na jeziku spricho omenjenega.«³¹*

Peskova stranka NSS je kljub ostrim sporom z JDS sodila v liberalni tabor. Ustanovljena je bila leta 1919 po češkem zgledu, svoje člane, simpatizerje in volivce pa je navačala predvsem iz malo-meščanskega sloja (nižji uradniki, mali obrtniki,...), kateremu je bil meščanski liberalizem predalet, pri socialdemokraciji pa ga je motil njen internacionalizem. Strankin program sledi češkemu vzoru.³² Ključna razlika med obema libe-

²⁸ SBL/II, s. 313. Dnevnik je pričel izhajati 1918. Narodno-socialistične ideje je širil že pred ustanovitvijo stranke NSS, ustanovljene 1919.

²⁹ ZAL, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, Zadržni upisnik, zvezek VI, št. upisa: 457/1, datum: 21. 6. 1919, Jugoslovanski kreditni zavod v Ljubljani, r. z. z o. z.

³⁰ Ibidem.

³¹ Slovenski narod, 26. 4. 1921, s. 3.

³² Fran Erjavec, Slovenci. Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled, Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1923 (šesti zvezek Znanstvene knjižnice), s. 99.

ti koncept šolske hranilnice, ki ga je nato izpolnil na drugem delovnem mestu v Št. Rupertu.²⁷ Marca 1911 se je preselil v Ljubljano, na ulico Marije Terezije, kjer je nato začel svojo pot v 'velikem' podjetništvu. Že takoj je kupil ter prevzel pod lastno uredniško taktirko Ilustrovani tednik, leta 1915 je kupil Zadržno tiskarno v

²⁷ Peskova šolska hranilnica v Št. Rupertu je ena najbolje popisanih takih hranilnic pri nas. Andrej Vovko, Anton Pesek (Pomembni slovenski pedagogi), Pionir 1986, št. 6 (dalje: Vovko, Anton Pesek...), s. 27.

ralnima poloma (JDS in NSS) je bilo stališče do nacionalnega vprašanja. Prav na tem mestu je namreč NSS odstopala od uveljavljenega unitaristično-centralističnega liberalnega koncepta ter se raje zavzemala za avtonomistično-federalistično smer. To sta več kot nazorno pokazala strankina predstavnik v konstituenti A. Brandner in I. Deržič, ki sta glasovala proti sprejetju vidovdanske ustave.³³ Tako strankino stališče omogoča tudi delno razumevanje volilne aritmetike, ki je gospoda Peska pripeljala do županskega stolčka v Ljubljani. Nacionalno stališče NSS se je v veliki meri pokrivalo z avtonomizmom SLS. NSS je kot avtonomistična opcija vztrajala le do sredine leta 1924, ko pride do preloma v njenem dojemanju nacionalnega vprašanja.³⁴ Strankinih presenetljivih liberalno-avtonomističnih stališč ne zasledimo več.³⁵

»Voditelji NSS. pa dobro vedo, da gospodarstvo v Jugoslovanskem kreditnem zavodu ni največje zlo, ki ga je zakrivil gosp. Pesek. Na dnevnem redu je še druga afera, o kateri iz nacionalne discipline ne moremo pisati...«³⁶

Volitve ljubljanskega župana in podžupana so bile na sporedu osmega junija 1921 ob peti uri popoldne. Volilno sejo občinskega sveta je tradicionalno vodil najstarejši občinski svetnik Jeglič. V prvem krogu so se pomerili trije kandidati – dr. Karel Triller (JDS), Anton Pesek (NSS) in komunist Vencajz. Rezultat je bil pričakovan, saj noben kandidat ni dobil zadostne podpore. Podobno se je zgodilo v drugem krogu in zato so sledile ožje volitve med najbolje uvrščenima kandidatom, Trillerjem in Peskom.³⁷ Po že opisani aritmetiki je župan postal Anton Pesek. Omenili smo, da je NSS nastala po češkem zgledu, vendar se češka NSS v vsej svoji dotedanji zgodovini ni nikdar povezala s klerikalno strujo. Slovenska NSS pa očitno »takoj po porodu«.³⁸

Jutro piše, da naj bi se med volitvami pred magistratom zbralo nekaj ljudi, ki so komentirali dogajanje.³⁹ Popolnoma drugačno sliko pa prikazuje Jugoslavija. Bojda so se v odgovor na veselo vest o novem županu zbrale tisočglave množice, ki so napolnile Wolfovo ulico, Marijin trg in Frančiškanski most. Vsesplošno veselje je še podžgala železničarska godba, ki je prikorkala ob osmi uri.⁴⁰ Kot na papeža je zbrano ljudstvo čakalo na trenutek, ko se je gospod Pesek prikazal na oknu svojega stanovanja v Wolfovi ulici.⁴¹ Zbrane je nagovoril, ti pa so mu »viharno pritrjevali«. *»Niso pokali topiči na Gradu, ni bilo naročene bakljade, toda govorila so srca vseh poštenjakov brez ozira na strankarsko pripadnost /.../ Ljubljana gotovo še ni videla tako veličastne, neprisiljene manifestacije kot je bila včerajšnja.«⁴²*

Presek med obema vestema nam predstavi Slovenski narod. Po njegovem poročanju se je na Marijinem trgu zbrala množica, zapela podoknico novemu županu in se kmalu razšla. Večina ljudi je ostala pasivna.⁴³ Zanimivo je, da Slovenec, ki sicer pozdravlja »svojega« župana, ne omenja množičnih manifestacij.

Vsemu veselju svojih pristašev navkljub pa gospod Pesek ni mogel začeti z županovanjem. Na poti je imel še dve administrativno-formalni oviri. V prvi Jugoslaviji, monarhiji z omejeno demokracijo, je bilo namreč potrebno predložiti že izvoljenega župana v potrditev na »najvišje mesto« – kralju oz. regentu. Tako je takoj po volitvah starostni predsednik Jeglič naročil, naj se rezultat javi deželni vladi, ki naj bi priskrbelo odobritev prestolonaslednika-regenta Aleksandra.⁴⁴ Če upoštevamo, da je visoka (do Aleksandra segajoča) državna politika bila v zadostni meri v znamenju liberalne centralistično-unitaristične demokratske stranke, potem se formalna ovira niti ne zdi več tako formalna in lahko obvladljiva. In vendar je liberalno Jutro v svojem povolilnem uvodniku poskrbelo za presenečenje s stališčem, *»...da ni naloga krone korigirati perversnosti lokalne politike in smatramo za*

³³ Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje Slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929, Modrijan, Ljubljana 1996* (dalje: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje Slovenstva...*), s. 207.

³⁴ *Ibidem*, s. 213.

³⁵ Za obširnejšo in poglobljeno analizo stališč NSS prim.: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje Slovenstva...*, s. 120-123. Med drugimi so Narodni socialisti na volitvah marca 1923 ob SLS edini zahtevali, da naj slovenski naborniki služijo vojni rok samo na slovenskem ozemlju. *Ibidem*, s. 213.

³⁶ »...Reči pa smemo, da je gosp. Pesek zagrešil dejanje, ki je tik na granici očitnega narodnega izdajstva.« *Jutro*, 1. 5. 1921, s. 1.

³⁷ *Jutro*, 9. 6. 1921, s. 2.

³⁸ *Slovenski narod*, 10. 6. 1921, s. 3.

³⁹ *Jutro*, 9. 6. 1921, s. 2.

⁴⁰ *Jugoslavija*, 9. 6. 1921, s. 1.

⁴¹ Po letu 1915 (natančna letnica ni ohranjena), je Pesek kupil hišo na Wolfovi 1, kamor se je tudi naselil. ZAL, Domovinski oddelek, Pesek Anton – zglasovalna pola 24680.

⁴² *Jugoslavija*, 9. 6. 1921, s. 1.

⁴³ *Slovenski narod*, 10. 6. 1921, s. 3.

⁴⁴ *Jutro*, 9. 6. 1921, s. 2.

Štampa ob 6 jutro.
 Stane celotna ... 340 K
 mesecno ... 30
 za mesec ... 300
 za leto ... 3600

Oglaš na vsakem mesec
 celotna (40 mm) ... 1 K
 za mesec (40 mm) ... 10
 za leto (40 mm) ... 120

JUTRO

Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko.

Uredništvo
 Mladinska c. 14
 Ljubljana št. 15
 Upravništvo
 Mladinska c. 14
 Ljubljana št. 15
 Štampa: tip. št. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Ljubljana, 27. septembra.

Več mesecev je NŠC, ali pravzaprav, če hočemo biti še bolj objektivni: ona klika, ki jo vodi to sava, javno uradno govorila proti d. lavi. Od dne do dne so se vrstili napadi proti državni upravi. Na shodih in sešanjih, v klubih in govorih je NŠC napadala to upravo, da je podkupljena, koruptna in da je uvedla inkvizicijsko tajno postopanje soper nedolžni ljudje (Anton Pesek), da uniči NŠC. Ko je postalo po Peskovih izjavah nedvomno, da Pesek ne bo potrjen, je slišati od stisnili NŠC govorja, ki so slovenski svet ni ni videl. Ta govorja je šla predvsem proti državnim uradom. Glavarja v Ptuj in državne uslužbence, ki so doketno ali indirektno imeli nesrečo, da so imeli postoj v Peskovem, so proglasili kot podkupljene šufte, priče kot krivice, preiskovalce. Državo so videli v blato vsak dan buje. Nikdar niso ne Nemci ne boljševiki tako pisali o naši državni upravi, kakor ti zločinci. Par dni pred obravnavo v Ptuj je načelnik NŠC silil na shodih, ki so se odvijali v Peskovem, da naj bi bil dolga v stiski. Svetovall so Pesku, naj se molo umakne za vogal in tam dela za -tranko, da ne bo izgledalo, kakor da vsa stranka potegja njegov slovin. Odi je bilo v opepele vrsti na znanje Po-

Anton Pesek odložil svoje mandate

UMIK ZA KULISE. — ODLIČEN VPLIV V NŠC MU OSTANE. — NESPRETNI MANEVRI NJEGOVE KLIKE IN DANAŠNJEGA VODSTVA A NŠC.

Ljubljana, 27. septembra.
 Vihar spletkarskega oporčenja je danes pomrel Antona Peska s javne pozornosti. Skandalozni dogodki slovenskega večera so razvoj pesekove klike je videti, da je slom nesigurn. Da se sama obliki se krmilo NŠC, je trjevala Peska. Zrcer je pa lo navidezno. Danes opodi dne se je vrtila na Peskovom stanovanju kouslence Prekorih prijateljev, katere so se udeležili med drugimi gr. Jovan, Pakla, Kotice, Urbančič, Tavčar in Ravnjak.

Ni komarcel se je razpravljalo, kako naj se javni dvakratna prijavke odpre, ne da bi se izločeno anuila vlada klika in a tam Peskovom gospodstvu nad nadmo-ocelno stranko. Anton Pesek se je sprva protivil vsem navetom svojih prijateljev, da naj se računa umakne v ravnje, dok da NŠC hiva njega in njegove lista ni niti in da so mu ravno odločili mojte stranke tudi materialno obvozari. Prišlo je mod navzočimi do jako ostrih prisorov. Predno se je g. Jovan poročilo Pesku dokazati, da so triva a njegova strank nesigurne, kar bo sicer ogrožalo Erih krogov prijateljev NŠC oterilo celo volstvo.

Konečno je bil dosežen silešni sporazum: Anton Pesek odloči svoj obliki mandat in izstopi formalno tudi iz me-

slstva stranke. Kot garancija, da si n-krad v NŠC dosedaj odločil vstop, si pridri Pesek tudi v bodoče izključno vodstvo a Jovančevicje. Zastvarna mu je nadala oocelnicama udeležba pri načel-sivnih sejah NŠC. Tudi so se navzoči izrekli prepričani, da bi se stranka Peska javno odrekla ali ga celo izključila.

Na podlagi tega dogovora je Anton Pesek se takom popoldneva maphal ostarko na svoj obliki mandat in je plano-no javi svoj izstop in udeležba NŠC, utemeljuje ga s tem, da ne — gospodarski niti narodski amik is skitvanga političnega štrleboja.

Vse skupaj je sveda is slab manevr. Klika si Peska na upa vsi dišli na vid-nom mestu in ga, navidezno zadostivljajni morali, postavila — za kulise, odkolce bo v bodoče nadajaval svoje dolo-govore in se obnesel. Konec je je vrila seja načelnika NŠC, na kateri se je vesle Peskova oemaljšala amotavne na-snanja. Klika ima vied armatana a g. Peskom oobovite le nadaje tako trčno v rokah, da se niti eden dan ni upal shievati razširjanje talosne ali.

Peskova oostarka na obliki mandat je bila še popoldne izločena pokrajinski upravi. Kot njkvoj naslednik pride v obliki odbor drževal zastavljence g. Kari Zocko.

Obletnica koroškega plebiscita

POZIVI

«Gospodarski Zvon» opozarja, da je 10. oktober t. l. obletnica nesrečnega Koroškega plebiscita. Pozivlja vsa narodna, izobraževalna in kulturna društva, da ga primeren način in z društvenimi prireditvami vzbude spomin na našo izgubljeno Koroško.

«Gospodarski Zvon». Ta dni razpeta je «Gospodarski Zvon» na vslovenske javnosti, odne in dr-tiva poziv, da naj s primernimi priredit-vami zbude v svojih kraljih spomni na lanki 10. oktober, ko smo izgubili Koroško.

Uverjeni smo, da se ta poziv ne bo prezt, ampak da se bo slovin oblika po vsi naših voljih in smislih kralji, in sicer tako, da se bo pokazalo, da niso bile prazna besede. Mi Koroške na home nikoli pozahili in nikoli zapustili... Posrebo kulturna društva naj bi na ta dan ali ob tem času priredila primerne vede-re a predavanji, igrani, živni sluitani.

polnem in deklaracijami. Kjer ni druga-ge moč, naj se zbirelo pripravi za koroške begunce.

Ta dan naj nam vzbudi spomina na naša bole in — naš poraz. Koroška rana is ni zaceljena in ne more biti, ker se prafivo dotika našega narodnega telesa. Zaseketa se je v našo gore in v našo dušo in mi ne moremo pozabiti, da je bila v ali izražena krivica stoletij in za-vist onih, ki skučajo onemogočiti našo novo življenje.

Celotno je vsak dan, vedno in povsod. Zato pa moramo vsaj enkrat na leto javno povedati, da se tega zavedamo. 10. oktober 1920. Jo bil črni dan, caplana v našo zgodovino. Vemo, da na pomaga žalovalci a treba is zbirati sile za na-doljni bol.

Kaj se godi na Koroškem, je manoj. Treba is pomoci ljudem, ki upa pod te-mi porazom. Zato smo prepričani, da se bo slovenske javnost odzvala postavi «Gospodarskega Zvona» in da bo 10. oktober dokazal, da na Koroško nismo pozabili.

Podpisuje državno posojilo

V današnji štampi je gotovo doli-nost vsakega jugoslovanskega inteli-genta, ocašni dejstvo, da se nabaja-me v borbi med narodnikom predvaj-na bilivama sile in vora bilivama vma-

travnotar amajecoli vnaš gospodar-stva. Kdino promet ni mogel slediti hitreemu razvoju in je kot najraznolj-ni pripomoček vseh vej izustitije, odri-

potrebno, da vlada priporoči njegovo potrditev.⁴⁵

Po dobrem tednu čakanja na odziv iz Beograda je objavil Slovenec vest, da bo gospod Pesek potrjen za ljubljanskega župana. Navajal je, da JDS sicer vztrajno intrigira proti odobritvi, a uspehov ne žanje. Tako bi naj šla sredi meseca v Beograd delegacija JDS dokazat Peskovo «avstrijkanstvo». Kot dokazno gradivo bi naj služili izvodi Tedenskih slik, publikacije, ki jo je Pesek izdal med leti 1914-1918. A ko je »pristojno mesto« naključno odprlo izvod Tedenskih slik, je naletelo na konfiscirano stran. Reakcija beograjskih uradnikov bi se naj glasila: »...Pa šta čete vi-še? Dobar je patriota gospodin Pesak, vrlo do-bar! Sve konfiskovano!«⁴⁶

Po mesecu dni čakanja je podal Slovenski narod drugo možno varianto razpleta Peskove zgodbe. Pesek naj ne bi bil potrjen, ker ni v državnem interesu, da bi zasedali odgovorna mesta ljudje, ki računajo na podporo državi sovražnih elementov — komunistov.⁴⁷ Avgusta pa je našel taisti časnik novi razlog, po katerem bi lahko sklepali na nepotrditve. Tokrat je šla zasluga Ju-

goslaviji, ki je razglašala, da je v Ljubljani zmaga-lav avtonomistična struja, kar zopet ni bilo po go-du Beogradu.⁴⁸ Mimogrede je še časnik pooči-tal Pesku verižništvo, bogatenje na račun revnih in podobne reči. »...edini gonilni motiv Peskovega organizma je denar...«⁴⁹

Prvo uradno informacijo v zvezi s celotnim dogajanjem je priobčilo Jutro. Suho je povedalo, da notranji minister — na podlagi poročila gospo-da pokrajinskega namestnika⁵⁰ — Antona Peska ne bo predložil v potrditev kroni.⁵¹ Naslednji dan je bila tozadevna vest konkretnjša. Gospod Pesek bi bil potrjen, »...ako bi vlada vsled nekega nemilega dogodka v Ptuj ne bila zaznala za mučno zadevo, ki se v nobenem oziru ne tiče po-litičnega delovanja gosp. Peska, temveč izključ-no njegove osebe.«⁵²

Govorice o »pravih« vzrokih Peskove nepotrditve so napolnile ljubljanske kavarne in gostilne. Po mestu so pričele krožiti že kmalu po izvolitvi novega župana in sklepati moremo, da gre za za-devo, o kateri zavoljo nacionalne discipline Ju-

⁴⁵ Jutro, 9. 6. 1921, s. 1.

⁴⁶ Slovenec, 17. 6. 1921, s. 3.

⁴⁷ Slovenski narod, 5. 7. 1921, s. 2.

⁴⁸ Slovenski narod, 6. 8. 1921, s. 3.

⁴⁹ Slovenski narod, 7. 8. 1921, s. 2.

⁵⁰ To funkcijo je opravljal Ivan Hribar.

⁵¹ Jutro, 4. 8. 1921, s. 1.

⁵² Jutro, 6. 8. 1921, s. 2.

tro ni moglo pisati. Tako je dotični Ivan Marinko v Perlesovi gostilni v Ljubljani razglašal, da Pesek ne bo potrjen zato, ker je za časa učiteljevanja na Štajerskem (v Narapljah) zlorabljal male deklice in bil suspendiran. Pesek je na obrekovanje takoj reagiral, Marinka tožil in tožbo dobil!⁵³ Kritični ljubljanski um je tako izločil eno izmed možnih napak Peskove osebnosti. Debatte ob omizjih pa so neumorno razpredale naprej, vse do šestindvajsetega avgusta.

Petindvajsetega avgusta zvečer se je namreč v Beogradu pod predsedstvom Nikole Pašića vršila seja ministrskega sveta. Notranji minister Pribičević je podal na njej poročilo o »Peskovi aferi«, kjer je poudaril, da je nedvomno dognano, da je gospod Pesek homoseksualen. To stališče so člani ministrskega sveta soglasno odobrili.⁵⁴ Namigovanj o osebnostnih hibah gospoda Peska je bilo tako konec. Pribičević bi naj izrecno dejal, »...da so vzrok nepotrditve moralčnih defekti (podčrtal J.G.) gospoda Peska...«⁵⁵ A stališče ministrskega sveta je seveda stališče izvršne veje oblasti. Dokazni postopek ni bil izveden, prav tako so domnevno ugledne osebnosti iz prosvetnega okolja, ki so Peska poznale in zoper njega obremenilno pričale, ostale javnosti prikrite. Še več, osebe so ostale neznane tudi samemu gospodu Pesku. Vsa stvar ni dišala niti liberalnemu Slovenskemu narodu, ki se je posledično odločil za profesionalno držo. Afero Pesek bo preziral, saj je zgolj stvar dotičnega gospoda in vlade.⁵⁶

Inkriminirani gospod Pesek je naslednji dan po Jutrovi objavi v svoji Jugoslaviji natisnil izjavo, kjer navaja zgoraj navedeno. Da ne ve, kdo ga obdolžuje in da sam tako ali tako ni zagrešil očitanih mu moralnih deliktov po drugem odstavku 129. člena kazenskega zakonika⁵⁷. Znova je seznanil bralstvo o zrežirani gonji zoper njega. Tokrat je postregel z nenavadnim podatkom. K zagrebškemu železniškemu uradniku g. V. naj

bi prišel g. Tr. iz Ljubljane ter mu domnevno ponudil ček za 100.000 kron, če bi obremenilno pričal proti g. Pesku.⁵⁸ JDS očitno ni varčevala, kadar je šlo za eliminacijo političnih nasprotnikov.

Na nenavaden in naiven način so gospoda Peska podprli v uredništvu Slovenca. Objavili so novico, da glavni akter pri celi zadevi sploh ni naš Anton Pesek, član načelstva JKZ-ja, temveč neki Josip Pesek, nekdanji učitelj klavirja in pleša v Gradcu. In ta je bil res leta 1907 v Gradcu obsojen zaradi moralnih deliktov.⁵⁹

Kadar koli je v gostilni ali v demokratsko-liberalnem časopisju beseda nanese na izvoljenega vendar nepotrjenega ljubljanskega župana, je bil le-ta izpostavljen javnemu pobijanju. Sam je večkrat pozval k odkriti konfrontaciji pred sodno oblastjo, ki bi ga naj oprala očitane in zaenkrat nedokazane krivice. Priložnost je končno dočakal štiriindvajsetega septembra 1921 na Ptuju. Pri tamkajšnjem okrajnem sodišču se je odločil tožiti gospoda nadučitelja Ivana Klemenčiča, osebo, za katero se je izvedelo, da je povzročila celotno Peskovo afero. V neki ptujski kavarni bi naj izpovedal o Peskovih moralčnih deliktih, kar je rezultiralo v njegovi nepotrditvi za župana. Bojda je tedaj pokrajinski namestnik Tavčar Pesku diskretno predlagal, da se naj umakne, vendar se je on, ob pomoči klerikalnega časopisja, naredil za političnega mučenika.⁶⁰ Zagovarjal je svojo nedolžnost in kazal na jedeesarsko zaroto. Na Ptuj je sicer prišel kot tožilec, a dejansko je igral vlogo branečega se obdolženca.

Za gospoda Peska obremenilne priče, ki so dokazovale Klemenčičev prav, so bile: šolski nadzornik P. F. s Ptuja, ki je izpovedal, »...kako ga je g. Pesek v hotelu »Pri belem volu« v Celju skušal pridobiti za homoseksualno občevanje.«⁶¹; učitelj Š., ki je pričal, da je gospod Pesek »...opetovano skušal na njem izvršiti homoseksualna dejanja na raznih krajih in na razne načine.«⁶²; učitelj V. K. iz Maribora, pri katerem je Pesek kot dijak stanoval. Tukaj naj bi »...skušal ponoči zadostiti svoji nenravni pohotnosti...«⁶³ Gospod Pesek se je seveda obtožbam primerno

⁵³ Slovenec, 6. 8. 1921, s. 4.

⁵⁴ Jutro, 26. 8. 1921, s. 1.

⁵⁵ Jutro, 27. 8. 1921, s. 1.

⁵⁶ Slovenski narod, 15. 9. 1921, s. 3.

⁵⁷ Tedaj se zmeraj veljavni avstrijski kazenski zakonik iz leta 1852 v citiranem členu pravi: »Als Verbrechen werden auch nachstehende Arten der Unzucht bestraft: I. Unzucht wider die Natur, das ist / . . . / b) mit Personen desselben Geschlechtes (podčrtal J. G.). « Allgemeines Reichs - Gesetz - und Regierungsblatt für das Kaisertum Oesterreich, Jahrgang 1852, Wien 1852 - Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen, 27. 5. 1852.

⁵⁸ Jugoslavija, 27. 8. 1921, s. 2.

⁵⁹ Slovenec, 14. 9. 1921, s. 4.

⁶⁰ Jutro, 25. 9. 1921, s. 1.

⁶¹ Jutro, 25. 9. 1921, s. 1.

⁶² Jutro, 25. 9. 1921, s. 1.

⁶³ Jutro, 25. 9. 1921, s. 1.

branil, tako da je razprava včasih dosegla meje žolčne debate. Vesoljna Slovenija je nestrpno pričakovala dramatično uro – dvanajsto uro prihodnjega dne, ko naj bi bila izrečena sodba. Ironično – oprostilna sodba bi pomenila za gospoda Peska izjemno bremenilno sodbo. Prihodnjega dne se je razprava nadaljevala, tako da je bila sodba razglašena ob manj primerni uri, dan kasneje ob pol desetih zjutraj.

Klemenčiču se je sodilo zaradi treh žalilnih dejanj. V kavarni Evropa na Ptuj naj bi dejal: »Kaj boš to govoril, vi imate Eulenburgovca v Ljubljani za župana.«, v neki drugi gostilni naj bi zasmehoval Peska z izrazom »Hintenburg« ter v nekem razgovoru dejal, da je Pesek sedel na kolenih gospodu Š. Tedanja kazenska zakonodaja je za take primere predvidela t. i. dokaz resnice – tožena stranka se je lahko izognila kazni s tem, da je dokazala resničnost svojih navedb.⁶⁴ V Peskovem primeru bi torej morale sodišče verjeti izpovedim zgoraj navedenih prič in Klemenčič bi bil oproščen. Vendar izrečena sodba, kot nalašč za potrebe dnevno-politične propagande in strankarskega boja, ni bila enoznačna ter preprosto pokazala na krivdo ali nedolžnost. Tako je Jugoslavija tolmačila izid procesa izjemno zmagoslavno in tozadevni članek naslovlila z vrstico »Mladoliberalna klika obsojena!«⁶⁵ Jutro v propagandnem oziru ni zaostajalo, še več, že isti dan, ko je bila sodba izrečena, je izšla izredna izdaja časnika, kjer se je bohotil naslov: »Peskov Eulenburgovstvo sodnijsko dokazano in ugotovljeno.«⁶⁶

Ključ za razumevanje diametralno nasprotnega tolmačenja iste sodbe leži v dejstvu, da so gospodu Klemenčiču sodili za vsako domnevno razžalitev posebej. V drugi in tretji točki obtožnice (zasmehevanje z izrazom »Hintenburg« ter omenjanje sedenja g. Peska na kolenih g. Š.) so ga spoznali za krivega, glede prve točke pa je sodišče izreklo oprostilno sodbo. Ta del besedila sodbe, kakor ga priobčujeta Jutro in Slovenski narod, se glasi: »Očitane eulenburgovstva je oči-

*tanje homoseksualnih dejanj. /.../ Ta dokaz se je obtožencu v polni meri posrečil.«*⁶⁷ Jugoslavija je, razumljivo, poudarila obsodbo po prvi in drugi točki, oprostitev po tretji točki pa le mimogrede omenila.⁶⁸ Svoje poročanje je triumfalno zaključila: »Pesek je danes za javnost opran in amoralna klika (JDS – op. J.G.), ki se je hotela poslužiti amoralnega življenja svojih političnih oseb v surho uboja istih, je stopila v grom tudi s svojo drugo nogo.«⁶⁹

Epilog

Če se je z izrekom sodbe zaključila osebna drama gospoda Peska, je strankarski boj besnel še naprej. Očitno je kljub pisanju v časniku Jugoslavija vodstvo NSS spregledalo, da jim nadaljnje ohranjanje Antona Peska na vodilnih položajih ne bi prinašalo pozitivnih političnih točk. Dan po sodbi so se, menda v Peskovem stanovanju na Wolfovi, sestali funkcionarji NSS.⁷⁰ Opoldansko delovno kosilo se je končalo z grenko sladico, postreženo glavni zvezdi preteklih dni. Po strankinem posvetovanju je moral Pesek odložiti svoj občinski mandat in odstopiti iz načelstva stranke. Jutro je potezo komentiralo neprizanesljivo; sporno se mu je zdelo predvsem to, da bo Pesek še naprej urejal Jugoslavijo ter tako ohranjal odločilni vpliv v stranki. Nesrečnika so zgolj postavili za kulise, od koder bo še naprej operiral.⁷¹ Naslednjega dne je sam gospod Pesek objavil, da izstopa iz političnega življenja. Bojda za strankin blagor.⁷²

Ko se je potopila politična barka, je za seboj potegnila tudi lebdeči konvoj Peskove ekonomije. Zadnjega junija 1922 je Peskovo hišo na Wolfovi ulici, tiskarno in dnevnik Jugoslavija kupila Jadranska banka. Očitkom, da se je v tem času Jugoslavija prelevila v »lajbžurnal« z minimalno naklado⁷³, moremo mirno verjeti, saj je pod bankirsko taktirko kmalu prenehala izhajati. Peskova denarna ustanova – Jugoslovanski kreditni zavod je decembra 1926 prešla v likvidacijo.⁷⁴

⁶⁷ Jutro, 27. 9. 1921, s. 2.

⁶⁸ Jugoslavija, 27. 9. 1921, s. 2.

⁶⁹ Jugoslavija, 27. 9. 1921, s. 2.

⁷⁰ Jutro, 28. 9. 1921, s. 1.

⁷¹ Jutro, 28. 9. 1921, s. 1.

⁷² Jugoslavija, 28. 9. 1921, s. 1.

⁷³ Jutro, 2. 7. 1922, s. 2. Uradno je Jugoslavijo kupilo Jugoslovansko novinsko d. d. v Zagrebu, pogodbeno povezano z Jadransko banko. Jutro, 4. 7. 1922, s. 1; Slovenec, 2. 7. 1922, s. 3.

⁷⁴ ZAL, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, Zadrugi ni vpisnik, zvezek VI, št. vpisa: 457/9, datum: 14. 12.

⁶⁴ »Beruf sich der Schmähende bei der strafgerichtlichen Untersuchung zur Begründung seiner Schmähung auf entehrende Handlungen des Geschmähten, so hat er, um straflos zu werden, die Wahrheit seiner Angabe zu beweisen. Allgemeines Reichs – Gesetz – und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1852, Wien 1852 – Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen, 27. 5. 1852; 491. čl., 2. odst.

⁶⁵ Jugoslavija, 27. 9. 1921, s. 1.

⁶⁶ Jutro, 26. 9. 1921, s. 1.

Na vseh področjih poraženi politik in podjetnik se je preselil v Beograd⁷⁵. Umrli je v Ljubljani, januarja 1956.⁷⁶

Spremljanje Peskove afere skozi politično časopisje obravnavanega obdobja je bilo verjetno podobno fizični udeležbi na kakem strankarskem shodu. Ostri in neposredni napadi, žive in plastične prisposode... Pozornost vzbuja tudi dejstvo, da sta se silno spopadli dve različici iste politične opcije - liberalne. O tovrstnem smislu se je povprašal sam glavni protagonist cele akcije: »Čemu ta boj med JDS in NSS? Čemu toliko strasti in jeze? /.../ Ali so razlike res tako globoke, da se tak boj izplača?«⁷⁷ A plemenito zveneča retorična vprašanja so bila zapisana po zmagi na sodišču, ki je prinesla Peskov potop. Morda res gre za globoko premišljevanje o smislu boja s sorodno strujo, a zdi se, da je objava teh vrstic odsev političnega pragmatizma JDS. Navsezadnje se je stranka tudi sama izjemno izpostavila in je kasneje, po aferi, potrebovala svoj spravni trenutek ter mirno prihodnost. Razburkano vrenje znotraj nje je konec koncev kmalu rezultiralo v razcepu na dva pola.

Zusammenfassung

Fürst Eulenburg am Laibacher Hof
*Die Affäre um den verhinderten Laibacher
 Bürgermeister Anton Pesek*

Am Dienstag, den 26. April 1921, fanden in Ljubljana Gemeindewahlen statt, bei denen die liberal orientierten Wähler zwischen der Jugoslawischen demokratischen Partei JDS und der Nationalen sozialistischen Partei NSS schwankten. Der Wahlkampf zwischen diesen beiden Parteien erreichte zwei Tage vor den Wahlen seinen Höhepunkt. Am 24. April 1921 veröffentlichte nämlich die Zeitung Jutro, die als Blatt des „jungen Flügels“ der JDS galt, eine Notiz über

das vermeintlich falsche Wirtschaften mit den Mitteln der Einleger durch das Geldinstitut Jugoslawische Kreditanstalt. Vorsitzender dieser Kreditanstalt war Anton Pesek aus Ljubljana, ein prominentes Mitglied der NSS und gleichzeitig Besitzer und Redakteur der Zeitung Jugoslavija, die nationale und sozialistische Ideen verfocht. Pesek ließ noch am selben Tag in ganz Ljubljana Plakate anbringen, in denen er alle Anschuldigungen der Zeitung Jutro schärfstens zurückwies. Am folgenden Tag druckte er eine Sondernummer seiner Zeitung Jugoslavija mit ähnlichem Inhalt. Beide Zeitungen, sowohl Jutro als auch Jugoslavija, stützten sich auf einen Revisionsbericht über die Jugoslawische Kreditanstalt. Während aber Jutro konkrete Abschnitte aus dem Bericht zitierte, trat Jugoslavija nur pauschal und generell gegen das Revisionsverfahren auf, focht aber die konkreten strittigen Forderungen, die gegenüber der Partei NSS und den Unternehmen des Herrn Pesek bestanden hätten, nirgends an.

Das Wahlergebnis begünstigte demnach die JDS, die in Ljubljana mit 18 von 48 Mandaten stärkste Partei im Gemeinderat blieb. Peseks NSS errang mit acht Mandaten den dritten Platz. Als wahrscheinlichster zukünftiger Bürgermeister galt der Kandidat der JDS Dr. Karel Triller, der jedoch nicht genügend Stimmen sammeln konnte. Mit Unterstützung fast aller übrigen Parteien von beiden Seiten des politischen Spektrums wurde so überraschend Anton Pesek zum neuen Bürgermeister gewählt.

Der Sieger der Bürgermeisterwahl, geboren in der Nähe von Ptuj in der Steiermark, war von Beruf Lehrer. Das erste Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts hatte er mit pädagogischer Tätigkeit in Haloze und in Kärnten verbracht. 1911 übersiedelte er nach Ljubljana, wo er zum Unternehmer wurde. Er kaufte das Blatt Ilustrovani tednik, später auch eine Druckerei in Krško und die Hribar-Druckerei in Laibach. Er gründete einen eigenen Verlag und nicht zuletzt auch eine eigene „Bank“ - die Jugoslawische Kreditanstalt. Letztere aber wurde nicht als klassische Bankaktiengesellschaft gegründet, sondern als Kreditgenossenschaft, also als Geldinstitution, die auf Selbsthilfe gründete und dem Service ihrer Mitglieder - Bauern und kleine Gewerbetreibende - gewidmet war. Es ist anzunehmen, daß Pesek durch die Gründung einer Genossenschaft auf elegante Art das Problem umging, das nötige Aktienkapital für eine Bankaktiengesellschaft zu

1926, *Jugoslovanski kreditni zavod v Ljubljani*, r. z. z o. z. v likvidaciji. Po Vladimirju Ravniharju je prav JKZ izvirni greh Antona Peska. Pesek naj ne bi bil potrjen za župana, ker je zavozil svoj denarni zavod. Ravnihar, *Mojega življenja pot...*, s. 153.

⁷⁵ SBL/II, s. 313.

⁷⁶ Vovko, Anton Pesek. ... s. 27. Andrej Vovko poda v svojem članku preveč enostransko oceno o Peskovem procesu. *Krivdo pripiše liberalcem, ki so varovali svojo ljubljansko trdnjavo ter* ... sprožili proti Pesku celo sodne procese. ... *Na tem mestu bi bilo verjetno potrebno pojasniti, da je sprožil sodni proces Pesek sam.*

⁷⁷ Jutro, 27. 9. 1921, s. 2.

sammeln und gleichzeitig Mittel für seine Unternehmen und seine Partei bekam.

Auch nach seinem Sieg bei der Bürgermeisterwahl konnte Pesek sein Amt noch nicht antreten, da er auf seine Bestätigung von „höchster Stelle“ warten mußte. Im Königreich Jugoslawien wurden nämlich alle Bürgermeister vom König bestätigt. Doch ließ die Bestätigung aus Belgrad lange auf sich warten, so daß in den Laibacher Cafés verschiedene Gerüchte über die Gründe von Peseks Nicht-Eignung kreisten. Die Zeitung Jutro ließ durchblicken, daß es noch eine Affäre gäbe, „... über die wir aus Gründen der nationalen Disziplin nicht schreiben können.“ Diese Affäre würde die „Person“ Pesek betreffen. Das gespannte Warten der Öffentlichkeit wurde mit der Sitzung des Belgrader Ministerrats am 25. August 1921 beendet, in der Innenminister Pribičević erklärte, Pesek werde nicht bestätigt, da er homosexuell sei. Beweise und Zeugen, die Pesek belasteten, wurden der Öffentlichkeit nicht bekannt gemacht. Pesek selbst betonte zu Recht, daß er keine Möglichkeit zur Verteidigung bzw. zur Konfrontation mit den Zeugen bekommen hatte.

Eine solche Gelegenheit bekam er dann am 24. September 1921 in Ptuj, als er sich entschloß, vor dem dortigen Bezirksgericht den Oberlehrer Ivan Klemenčič zu klagen, der als Verursacher der Affäre Pesek bekannt geworden war. Pesek trat also im Prozeß als klagende Partei auf, tatsächlich aber spielte er die Rolle des sich verteidigenden Beschuldigten. Klemenčič wurde wegen drei Ehrenbeleidigungen der Prozeß gemacht: er habe Pesek mit den Ausdrücken „Eulenburg“ (Synonym für Homosexueller) und „Hintenburg“ verhöhnt und erklärt, daß Pesek auf den Knien des Herrn Š. gesessen habe. Nach Absatz 2 Paragraph 491 des damaligen Strafgesetzbuches mußte Klemenčič freigesprochen werden, wenn er den Wahrheitsgehalt seiner Behauptungen beweisen konnte. Und dies gelang ihm tatsächlich hinsichtlich der Bezeichnung „Eulenburg“. Der besiegte Anton Pesek trat bereits am folgenden Tag von der Parteiführung und aus dem Gemeinderat zurück. Schrittweise zog er sich auch aus dem öffentlichen Leben zurück und verkaufte die Zeitung Jugoslavija, während die Jugoslawische Kreditanstalt bald danach in Liquidation trat.